

ΠΕΡΙΓΡΑΜΜΑ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

1. ΓΕΝΙΚΑ

ΣΧΟΛΗ	ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΗ ΑΝΩΤΑΤΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΚΡΗΤΗΣ		
ΤΜΗΜΑ	ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΗ ΑΝΩΤΑΤΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΚΡΗΤΗΣ - ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΙΕΡΑΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ		
ΕΠΙΠΕΔΟ ΣΠΟΥΔΩΝ	Προπτυχιακό		
ΚΩΔΙΚΟΣ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ	ΙΕΡ204	ΕΞΑΜΗΝΟ ΣΠΟΥΔΩΝ	2 ^ο
ΤΙΤΛΟΣ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ	ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟ. ΙΣΤΟΡΙΑ, ΚΟΙΝΩΝΙΑ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ		
ΑΥΤΟΤΕΛΕΙΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ <i>σε περίπτωση που οι πιστωτικές μονάδες απονέμονται σε διακριτά μέρη του μαθήματος π.χ. Διαλέξεις, Εργαστηριακές Ασκήσεις κ.λπ. Αν οι πιστωτικές μονάδες απονέμονται ενιαία για το σύνολο του μαθήματος αναγράψτε τις εβδομαδιαίες ώρες διδασκαλίας και το σύνολο των πιστωτικών μονάδων</i>		ΕΒΔΟΜΑΔΙΑΙΕΣ ΩΡΕΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ	ΠΙΣΤΩΤΙΚΕΣ ΜΟΝΑΔΕΣ
Διαλέξεις		4	5
Προσθέστε σειρές αν χρειαστεί. Η οργάνωση διδασκαλίας και οι διδακτικές μέθοδοι που χρησιμοποιούνται περιγράφονται αναλυτικά στο 4.			
ΤΥΠΟΣ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ <i>Υποβάθρου, Γενικών Γνώσεων, Επιστημονικής Περιοχής, Ανάπτυξης Δεξιοτήτων</i>	ΥΠΟΧΡΕΩΤΙΚΟ, ΥΠΟΒΑΘΡΟΥ		
ΠΡΟΑΠΑΙΤΟΥΜΕΝΑ ΜΑΘΗΜΑΤΑ:	Όχι		
ΓΛΩΣΣΑ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ και ΕΞΕΤΑΣΕΩΝ:	Ελληνική		
ΤΟ ΜΑΘΗΜΑ ΠΡΟΣΦΕΡΕΤΑΙ ΣΕ ΦΟΙΤΗΤΕΣ ERASMUS	ΝΑΙ (Αγγλικά, Τουρκικά)		
ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΣΕΛΙΔΑ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ (URL)			

2. ΜΑΘΗΣΙΑΚΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Μαθησιακά Αποτελέσματα

Περιγράφονται τα μαθησιακά αποτελέσματα του μαθήματος οι συγκεκριμένες γνώσεις, δεξιότητες και ικανότητες καταλλήλου επιπέδου που θα αποκτήσουν οι φοιτητές μετά την επιτυχή ολοκλήρωση του μαθήματος.

Συμβουλευτείτε το Παράρτημα Α

- Περιγραφή του Επιπέδου των Μαθησιακών Αποτελεσμάτων για κάθε ένα κύκλο σπουδών σύμφωνα με Πλαίσιο Προσόντων του Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης
- Περιγραφικοί Δείκτες Επιπέδων 6, 7 & 8 του Ευρωπαϊκού Πλαισίου Προσόντων Διά Βίου Μάθησης και Παράρτημα Β
- Περιληπτικός Οδηγός συγγραφής Μαθησιακών Αποτελεσμάτων

Ο βασικός στόχος του μαθήματος «Οικουμενικό Πατριαρχείο: Ιστορία, Κοινωνία, Πολιτισμός» είναι να εξοικειώσει τους φοιτητές με την κριτική ανάλυση των παραμέτρων που καθόρισαν την επιβίωση και τον μετασχηματισμό του Οικουμενικού Πατριαρχείου σε ένα περιβάλλον γεμάτο ρευστότητα και γεωπολιτικές συγκρούσεις, ενώ παράλληλα να τους καταστήσει ικανούς να ερμηνεύουν τις διαχρονικές σχέσεις μεταξύ Εκκλησίας, Πολιτείας και Έθνους. Με την επιτυχή ολοκλήρωση του μαθήματος, οι φοιτητές αναμένεται να είναι σε θέση να εξηγούν τη θεσμική σημασία των Οθωμανικών Μεταρρυθμίσεων (Hatt-i Şerif του Γκιουλχανέ, Hatt-i Hümayun) για το καθεστώς των μη-μουσουλμάνων και να αξιολογούν τον τρόπο με τον οποίο το Πατριαρχείο αντέδρασε στις προσπάθειες του Σουλτάνου για κεντρική κρατική παρέμβαση στη διοίκηση του Γένους, αναδεικνύοντας τη σημασία των Γενικών Κανονισμών ως μέσο θεσμικής αυτονόμησης. Θα μπορούν να διακρίνουν τις ιδεολογικές συγκρούσεις της εποχής, αναλύοντας πώς η ιδέα της Ρωμιοσύνης (εθναρχική συνείδηση) υποχώρησε έναντι της δύναμης του Βαλκανικού Εθνικισμού,

χρησιμοποιώντας το Βουλγαρικό Σχίσμα ως βασικό παράδειγμα για να κατανοήσουν το δόγμα του Εθνοφυλετισμού και τις κανονικές του επιπτώσεις, ενώ παράλληλα θα μπορούν να ερμηνεύουν τον ρόλο των Φαναριωτών και των Λαϊκών Αρχόντων στη διαχείριση της πολιτικής και οικονομικής εξουσίας του Γένους. Τέλος, οι φοιτητές θα αποκτήσουν την ικανότητα να συσχετίζουν τα εκκλησιαστικά ζητήματα με τη διεθνή διπλωματία, αναγνωρίζοντας τις πιέσεις που δέχτηκε το Οικουμενικό Πατριαρχείο από τις πλευρές των νεοσύστατων ορθόδοξων κρατών (Ελλάδα, Σερβία, Ρουμανία) και τις Μεγάλες Δυνάμεις, και να κατανοήσουν τη σταδιακή συρρίκνωση της δικαιοδοσίας του Οικουμενικού Θρόνου μέχρι το καθεστώς που καθορίστηκε από τη Συνθήκη της Λωζάνης.

Γενικές Ικανότητες

Λαμβάνοντας υπόψη τις γενικές ικανότητες που πρέπει να έχει αποκτήσει ο πτυχιούχος (όπως αυτές αναγράφονται στο Παράρτημα Διπλώματος και παρατίθενται ακολούθως) σε ποια / ποιες από αυτές αποσκοπεί το μάθημα:

Αναζήτηση, ανάλυση και σύνθεση δεδομένων και πληροφοριών, με τη χρήση και των απαραίτητων τεχνολογιών

Προσαρμογή σε νέες καταστάσεις

Λήψη αποφάσεων

Αυτόνομη εργασία

Ομαδική εργασία

Εργασία σε διεθνές περιβάλλον

Εργασία σε διεπιστημονικό περιβάλλον

Παράγωγή νέων ερευνητικών ιδεών

Σχεδιασμός και διαχείριση έργων

Σεβασμός στη διαφορετικότητα και στην πολυπολιτισμικότητα

Σεβασμός στο φυσικό περιβάλλον

Επίδειξη κοινωνικής, επαγγελματικής και ηθικής υπευθυνότητας

και ευαισθησίας σε θέματα φύλου

Άσκηση κριτικής και αυτοκριτικής

Προαγωγή της ελεύθερης, δημιουργικής και επαγωγικής σκέψης

- Αναζήτηση, ανάλυση και σύνθεση δεδομένων και πληροφοριών
- Εργασία σε διεπιστημονικό περιβάλλον
- Εργασία σε διεθνές περιβάλλον
- Ομαδική και αυτόνομη εργασία
- Άσκηση κριτικής και αυτοκριτικής
- Συγκριτική μελέτη
- Σεβασμός στη διαφορετικότητα και την πολυπολιτισμικότητα
- Προαγωγή της ελεύθερης, δημιουργικής και επαγωγικής σκέψης

3. ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

Το μάθημα αποτελεί μια σε βάθος μελέτη της ιστορικής, κανονικής, κοινωνικής και διπλωματικής πορείας του Οικουμενικού Πατριαρχείου κατά την κρίσιμη περίοδο της Ύστερης Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, η οποία οριοθετείται από τις μεταρρυθμιστικές προσπάθειες του Τανζιμάτ (1839/1856) έως την κατάρρευση της Αυτοκρατορίας και την ίδρυση της Τουρκικής Δημοκρατίας (1923). Κεντρικός άξονας της ανάλυσης είναι η μετάβαση του Πατριαρχείου από θεσμός του Ορθόδοξου Γένους (Millet-i Rûm) σε φορέα που επηρεάστηκε και κλήθηκε να διαχειριστεί την άνοδο του εθνικισμού των βαλκανικών λαών αλλά και την κρίση της ίδιας της Οθωμανικής εξουσίας. Ειδικότερα, το μάθημα εστιάζει στη θεσμική ανασυγκρότηση του Πατριαρχείου, με κορυφαία στιγμή τη σύνταξη και εφαρμογή των Γενικών Κανονισμών του 1860/1862. Αναλύεται η διαδικασία σύνταξης, οι εσωτερικές αντιδράσεις, καθώς και η προσπάθεια εκκοσμίκευσης της διοίκησης μέσω της συμμετοχής λαϊκών αντιπροσώπων (Κληρικολαϊκή Συνέλευση), διερευνώντας τη θεσμική ισορροπία μεταξύ της Ιεράς Συνόδου, του Πατριάρχη και των λαϊκών συμβουλίων. Παράλληλα, εξετάζεται η διαχείριση του Βουλγαρικού Σχίσματος (1870-1945) ως του πλέον οξυμένου εθνικού-εκκλησιαστικού ζητήματος, το οποίο ανέδειξε τη σύγκρουση μεταξύ της κανονικής τάξης (Πατριαρχείο) και του αναδυόμενου εθνικού κράτους (Βουλγαρία), οδηγώντας στην καταδίκη του Εθνοφυλετισμού. Δίνεται, επίσης, έμφαση στον διπλωματικό ρόλο του Πατριαρχείου. Αναλύονται οι σχέσεις του με τις Μεγάλες Δυνάμεις (Ρωσία, Μεγάλη Βρετανία, Γαλλία), οι οποίες είτε λειτουργούσαν ως «προστάτιδες» είτε ως παράγοντες πίεσης, καθώς και η επίδραση γεγονότων όπως ο Ρωσοτουρκικός Πόλεμος (1877-1878) και οι Βαλκανικοί Πόλεμοι (1912-1913) στην επιβίωση και τα προνόμια του Θρόνου. Τέλος, το μάθημα διερευνά τον ρόλο του Πατριαρχείου στην εκπαίδευση, την κοινωνική πρόνοια και τη διατήρηση της ελληνορθόδοξης ταυτότητας των υπηκόων του, μέχρι το τέλος της οθωμανικής κυριαρχίας και τη

σύγχρονη πραγματικότητα της Συνθήκης της Λωζάνης (1923) και του νομικού καθεστώτος της μειονότητας.

4. ΔΙΔΑΚΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΜΑΘΗΣΙΑΚΕΣ ΜΕΘΟΔΟΙ - ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ

<p>ΤΡΟΠΟΣ ΠΑΡΑΔΟΣΗΣ Πρόσωπο με πρόσωπο, Εξ αποστάσεως εκπαίδευση κ.λπ.</p>	<p>Πρόσωπο με πρόσωπο</p>															
<p>ΧΡΗΣΗ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΩΝ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΩΝ Χρήση Τ.Π.Ε. στη Διδασκαλία, στην Εργαστηριακή Εκπαίδευση, στην Επικοινωνία με τους φοιτητές</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Χρήση Τ.Π.Ε. στη διδασκαλία (χρήση Η/Υ, βιντεοπρόβολέα, πλατφόρμα e-class). • Χρήση Τ.Π.Ε. στην επικοινωνία με τους φοιτητές • Χρήση Τ.Π.Ε. στην αξιολόγηση των φοιτητών 															
<p>ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ Περιγράφονται αναλυτικά ο τρόπος και μέθοδοι διδασκαλίας. Διαλέξεις, Σεμινάρια, Εργαστηριακή Άσκηση, Άσκηση Πεδίου, Μελέτη & ανάλυση βιβλιογραφίας, Φροντιστήριο, Πρακτική (Τοποθέτηση), Κλινική Άσκηση, Καλλιτεχνικό Εργαστήριο, Διαδραστική διδασκαλία, Εκπαιδευτικές επισκέψεις, Εκπόνηση μελέτης (project), Συγγραφή εργασίας / εργασιών, Καλλιτεχνική δημιουργία, κ.λπ. Αναγράφονται οι ώρες μελέτης του φοιτητή για κάθε μαθησιακή δραστηριότητα καθώς και οι ώρες μη καθοδηγούμενης μελέτης ώστε ο συνολικός φόρτος εργασίας σε επίπεδο εξαμήνου να αντιστοιχεί στα standards του ECTS</p>	<table border="1"> <thead> <tr> <th data-bbox="699 589 1027 640">Δραστηριότητα</th> <th data-bbox="1035 589 1355 640">Φόρτος Εργασίας Εξαμήνου</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td data-bbox="699 647 1027 676">Διαλέξεις</td> <td data-bbox="1035 647 1355 676">50</td> </tr> <tr> <td data-bbox="699 683 1027 712">Μελέτη αρχαιακού υλικού</td> <td data-bbox="1035 683 1355 712">16</td> </tr> <tr> <td data-bbox="699 719 1027 748">Συγγραφή εργασιών</td> <td data-bbox="1035 719 1355 748">25</td> </tr> <tr> <td data-bbox="699 754 1027 784">Αυτοτελής μελέτη</td> <td data-bbox="1035 754 1355 784">32</td> </tr> <tr> <td data-bbox="699 790 1027 819">Εξετάσεις</td> <td data-bbox="1035 790 1355 819">2</td> </tr> <tr> <td data-bbox="699 871 1027 965">Σύνολο Μαθήματος (25 ώρες φόρτου εργασίας ανά πιστωτική μονάδα)</td> <td data-bbox="1035 871 1355 965">125</td> </tr> </tbody> </table>		Δραστηριότητα	Φόρτος Εργασίας Εξαμήνου	Διαλέξεις	50	Μελέτη αρχαιακού υλικού	16	Συγγραφή εργασιών	25	Αυτοτελής μελέτη	32	Εξετάσεις	2	Σύνολο Μαθήματος (25 ώρες φόρτου εργασίας ανά πιστωτική μονάδα)	125
Δραστηριότητα	Φόρτος Εργασίας Εξαμήνου															
Διαλέξεις	50															
Μελέτη αρχαιακού υλικού	16															
Συγγραφή εργασιών	25															
Αυτοτελής μελέτη	32															
Εξετάσεις	2															
Σύνολο Μαθήματος (25 ώρες φόρτου εργασίας ανά πιστωτική μονάδα)	125															
<p>ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΦΟΙΤΗΤΩΝ Περιγραφή της διαδικασίας αξιολόγησης Γλώσσα Αξιολόγησης, Μέθοδοι αξιολόγησης, Διαμορφωτική ή Συμπερασματική, Δοκιμασία Πολλαπλής Επιλογής, Ερωτήσεις Σύντομης Απάντησης, Ερωτήσεις Ανάπτυξης Δοκιμίων, Επίλυση Προβλημάτων, Γραπτή Εργασία, Έκθεση / Αναφορά, Προφορική Εξέταση, Δημόσια Παρουσίαση, Εργαστηριακή Εργασία, Κλινική Εξέταση Ασθενούς, Καλλιτεχνική Ερμηνεία, Άλλη / Άλλες Αναφέρονται ρητά προσδιορισμένα κριτήρια αξιολόγησης και εάν και που είναι προσβάσιμα από τους φοιτητές.</p>	<p>Συμπερασματική. Γραπτή Εξέταση με Ερωτήσεις Εκτεταμένης Απάντησης 100%</p>															

5. ΣΥΝΙΣΤΩΜΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

<p>Ελληνόγλωσση - Ακριτίδης Νικόλαος, <i>Η ιστορική γεωγραφία του Οικουμενικού Πατριαρχείου</i>, εκδ. Σταμούλη, Αθήνα 2009. - Αναγνωστοπούλου Σία, <i>Μικρά Ασία, 19ος αι. - 1919, οι ελληνορθόδοξες κοινότητες, από το Μιλλέτ των Ρωμιών στο Ελληνικό Γένος</i>, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2019. - Αναστασίου Ιωάννης, <i>Εκκλησιαστική Ιστορία</i>, τ. 1-2, Θεσσαλονίκη 2005. - Γεδεών Μανουήλ, <i>Πατριαρχικοί Πίνακες: Ειδήσεις ιστορικά βιογραφικά περί των Πατριαρχών Κωνσταντινουπόλεως (38-1884)</i>, Ιστορική και Λαογραφική Βιβλιοθήκη του Συλλόγου προς Διάδοσιν Ωφελίμων Βιβλίων, Αθήνα 1996. - Ευγενίδου Δ., Τριανταφυλλόπουλος Δ., Γλύκατζη-Αρβελέρ Ε., Koder J., Πιτσάκης Κ., Dagron G., Μαρκόπουλος Αθ., Mango C., Παπαμαστοράκης Τ., Magdalino P., Morrisson C., Hannick Chr., Παπασταύρου Ε., <i>Το Βυζάντιο ως οικουμένη</i>, Αθήνα 2005. - Ζηζιούλας Ιωάννης (Μητροπολίτης Περγάμου), «Γένος και Οικουμένη στη συνείδηση του Οικουμενικού Πατριαρχείου», <i>Το Οικουμενικό Πατριαρχείο και η Οικονομία του Γένους</i>, έκδ.</p>

Αδελφότητα Οφφικιάλων του Οικουμενικού Πατριαρχείου «Παναγία η Παμμακάριστος», Αθήνα 2007, 393-404.

- Ιατρού Γεώργιος, *Η θέση του Οικουμενικού Πατριαρχείου, στην εκκλησιαστική, την ελληνική και τη διεθνή έννομη τάξη*, 2010.

- Κιτρομηλίδης Πασχάλης, «Το ελληνικό κράτος ως εθνικό κέντρο», Τσαούσης Δημήτριος Γ. (επιμ.), *Ελληνισμός-Ελληνικότητα*, [Ελληνική Κοινωνία 1], Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 31998, 157-164.

- Κιτρομηλίδης Πασχάλης, «Το Οικουμενικό Πατριαρχείο και το πρόβλημα τού Εθνικού κέντρου», *Φανάρι-400 χρόνια*, έκδ. Οικουμενικού Πατριαρχείου 2001, 261-282.

- Κιτρομηλίδης Πασχάλης (επιμ.), *Μικρασιατική καταστροφή και ελληνική κοινωνία*, Τα Νέα/Alter-Ego MME A. E., Αθήνα 2019.

- Κιτρομηλίδης Πασχάλης, *Θρησκεία και Πολιτική στον Ορθόδοξο κόσμο. Το Οικουμενικό Πατριαρχείο και οι προκλήσεις της νεωτερικότητας*, Επίκεντρο 2021.

- Κονιδάρης Ιωάννης, *Εγχειρίδιο Εκκλησιαστικού Δικαίου*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 32016.

- Κονιδάρης Ιωάννης, *Μαθήματα Εκκλησιαστικού Δικαίου*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2020.

- Κονιδάρης Γεράσιμος Ι., *Γενική Εκκλησιαστική Ιστορία*, Αθήναι 1957.

- Κονιδάρης Ιωάννης, *Σταθμοί εκκλησιαστικής πολιτικής εν Ελλάδι από του Καποδιστρίου μέχρι σήμερα: μετ' ανεκδότων κειμένων εν παραρτήμασι*, εν Αθήναις 1971.

- Κουκουσάς Βασίλειος, *Εγχειρίδιο Εκκλησιαστικής Ιστορίας*, Ostrakon Publishing, Θεσσαλονίκη 2014.

- Μάξιμος (Μητρ. Σάρδεων), *Το Οικουμενικόν Πατριαρχείον εν τη Ορθόδοξω Εκκλησία*, Πατριαρχικόν Ίδρυμα Πατερικών Μελετών, Θεσσαλονίκη 1972.

- Μακάριος (Αρχιεπίσκοπος Αυστραλίας), *Το Οικουμενικόν Πατριαρχείον. Εκκλησία άρχουσα και πάσχουσα*, Εκδοτικός Οίκος Α. Α. Λιβάνη, Αθήνα 2023.

- Μασσαβέτας Αλέξανδρος, *Η Τρίτη Ρώμη. Η Μόσχα και ο θρόνος της ορθοδοξίας*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 22022.

- Μεϊμάρης Θεόδωρος (Μητροπολίτης Σελευκείας), *Η Αναδιοργάνωσις της Γεροντικής Μητροπόλεως Εφέσου*, Κ. & Μ. Σταμούλη, Θεσσαλονίκη 2023.

- Μεϊχανετζίδης Βασίλειος, «Ο θεσμός του “αυτοκεφάλου” από ιστορικοκανονικής απόψεως», *Αγάπη και ταπείνωσις, ιερά σύζευξις, Τιμητικός Τόμος της Θεολογικής Σχολής του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών για την ευδόκιμη δεκαπενταετή αρχιερατεία του Μακαριωτάτου Αρχιεπισκόπου Αθηνών και πάσης Ελλάδος κ. Ιερωνύμου Β΄*, Αθήνα 2023, 599-622.

- Νανάκης Ανδρέας (Μητροπολίτης Αρκαλοχωρίου), *Εκκλησία εθναρχούσα και εθνική: μέσα από τη Σύναξη των Πρεσβυτέρων και τον Ιερό Σύνδεσμο της Εκκλησίας της Ελλάδος (1870-1922)*, Βάνιας, Θεσσαλονίκης 2002.

- Νανάκης Ανδρέας (Μητροπολίτης Αρκαλοχωρίου), *Οι Γενικοί Κανονισμοί του Οικουμενικού Πατριαρχείου 1862*, Θεσσαλονίκη 2003-2004.

- Νανάκης Ανδρέας (Μητροπολίτης Αρκαλοχωρίου), *Οικουμενικού Πατριαρχείου Νεώτερα Ιστορικά Β΄*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2004.

- Νανάκης Ανδρέας (Μητροπολίτης Αρκαλοχωρίου), «Οικουμενικό Πατριαρχείο: από τον Γεροντισμό στους Γενικούς Κανονισμούς», *Το Οικουμενικό Πατριαρχείο και η Οικονομία του Γένους*, έκδ. Αδελφότητα Οφφικιάλων του Οικουμενικού Πατριαρχείου «Παναγία η Παμμακάριστος», Αθήνα 2007, 115-124.

- Νανάκης Ανδρέας (Μητροπολίτης Αρκαλοχωρίου), *Το Οικουμενικό Πατριαρχείο στην ύστερη Οθωμανική Αυτοκρατορία, Από το Γένος και την Εθναρχία στο Έθνος*, Μπαρμπουνάκης, Θεσσαλονίκη 2013.

- Οζκιμιλί Ουμούτ, Σοφός Σπύρος Α., *Το βάσανο της Ιστορίας: Ο εθνικισμός στην Ελλάδα και στην Τουρκία [Tormented by History: Nationalism in Greece and Turkey]*, (μτφρ. Γιώργος Σαλταπίδας), Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 2008.

- Παπαστάθης Χαράλαμπος, «Το Οικουμενικό Πατριαρχείο και η εσωτερική διοίκηση του Γένους κατά την περίοδο του Τανζιμάτ», *Ορθοδοξία και Οικουμένη (Χαριστήριος Τόμος προς τιμήν του Οικουμενικού Πατριάρχου Βαρθολομαίου Α΄)*, Αρμός, Αθήνα 2000, 439-453.

- Runciman Steven, *Η Μεγάλη Εκκλησία εν αιχμαλωσία*, (μτφρ. Ν. Κ. Παπαρρόδου), Μπεργαδής, Αθήνα 1979.

- Σβολόπουλος Κωνσταντίνος, «Το Οικουμενικό Πατριαρχείο στους κόλπους της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, 1453-1923: συναρμογές και μεταλλαγές», *Φανάρι-400 χρόνια*, έκδ. Οικουμενικού Πατριαρχείου, 2001, 241-260.

- Σοκολόφ Ιβάν Ι., *Η Εκκλησία Κωνσταντινουπόλεως κατά τον 19ο αιώνα*, (μτφρ. π. Βασίλειος Παπαθανασίου), Θεσσαλονίκη 2011.
- Σταματόπουλος Δημήτριος, *Μεταρρύθμιση και Εκκοσμίκευση (Προς μία ανασύνθεση της ιστορίας του Οικουμενικού Πατριαρχείου τον 19ο αιώνα)*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2003.
- Σταματόπουλος Δημήτριος, «Ορθόδοξο Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως 1839-1923», 2008, *Encyclopaedia of the Hellenic World, Constantinople* (URL: <http://www.ehw.gr/l.aspx?id=10973>).
- Σταυρίδης Βασίλειος, *Ιστορία του Οικουμενικού Πατριαρχείου*, Αθήνα 1967.
- Σταυρίδης Βασίλειος, *Οι Οικουμενικοί Πατριάρχαι, 1860-σήμερα, Ιστορία και έγγραφα*, Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2004.
- Στεφανίδης Βασίλειος, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, Αθήνα 1990.
- Τσαούσης Δημήτριος Γ. (επιμ.), *Ελληνισμός-Ελληνικότητα*, [Ελληνική Κοινωνία 1], Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 1998.
- *Το Οικουμενικό Πατριαρχείο και η Οικονομία του Γένους*, έκδ. Αδελφότητος Οφφικιάλων του Οικουμενικού Πατριαρχείου «Παναγία η Παμμακάριστος», Αθήνα 2007.
- *Φανάρι-400 χρόνια*, έκδ. Οικουμενικού Πατριαρχείου, 2001.
- Φειδάς Βλάσιος, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, τ. 1-3, Αθήνα: τ. Α' 2004· τ. Β', 2004· τ. Γ', 2014.
- Φειδάς Βλάσιος, *Ο θεσμός της Πενταρχίας των Πατριαρχών Ι. Προϋποθέσεις διαμορφώσεως του θεσμού (απ' αρχής μέχρι το 451)*, Αθήναι 1977.

Ξενόγλωσση

- Ahmad Feroz, *The Making of Modern Turkey*, Routledge, London-New York 1993.
- Akgönül Samin, *İstanbul Rumları*, İletişim İstanbul 2007.
- Alexandris Alexis, *The Greek Minority of Istanbul and Greek-Turkish Relations, 1918-74*, Center for Asia Minor Studies, Athens 1992.
- Alexandris Alexis, "The expulsion of Constantine VI: The Ecumenical Patriarchate and the Greek-Turkish relations", *Balkan Studies*, 22 (1981), 333-363.
- Bahçeli Tonuz, *Greek-Turkish Relations Since 1955*, Avalon Publishing, 1990.
- Baş Mustafa, *Türk Ortodoks Patrikhanesi*, Aziz Andaç Yayınları, 2005.
- Benlisoy Stefo, Benlisoy Foti, *Türk Milliyetçiliğinde Katedilmemiş Bir Yol: 'Hıristiyan Türkler' ve Papa Eftim*, İstos Yayınları, İstanbul 2016.
- Berridge Geoffrey R., *British Diplomacy in Turkey, 1583 to the Present*, *Diplomatic Studies*, τόμ. 3, Brill, Nijhoff 2009.
- Macar Elçin, *Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2004.
- Öksüz Hikmet, *Amerikan Belgelerine Göre Fener Rum Patrikhanesi'nde I. Athenagoras Dönemi (1949-1972)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2021.
- Şeker Nesim, "The Greek Orthodox Patriarchate of Constantinople in the Midst of Politics: The Cold War, the Cyprus Question, and the Patriarchate, 1949-1959", *Journal of Church and State*, vol. 55, no. 2 (2013), 264-285.
- Zizioulas John (Metropolitan of Pergamon), *The One and the Many: Studies on God, Man, the Church, and the World Today*, Sebastian Press, 2010.